

עוברי דגים – צילי הדגים כמות שכן מחזירים יחד. שכודרת – עצה כדור, *פלוט"א. כודרת ועגולגולת – חדא היא, דאי תנא עגולגולת לחודה הוה משמע עגולה כעדשה וכגזינה, להכי תנא כודרת ועגולגולת – כעגולה של כדור, שאינה קלושה, אלא עגולה צעורה. והדר מפרש: ראשה אחד כד ורשעה אחד חד – דלא ככדור ממש, אלא משוכה לארכה ועגולה לרחבה. כד – *פלוט"א צלע, שאינו חד אלא ככדור. חלבון – *צאלצו"ן. חלמון – *מו"ל. ביצת השרץ – כז והלטאה מטילין ביצים. ולקמן מפרש למאי הלכתא אשמעינן שהיא צינא שרץ, ליתני "טמאה" סתמא. בחתוכות – לליכא למיקס אכודרת ועגולגולת. בטרופות בקערה – שהכל מעורב. אין מוכרין ביצת – של תרנגולת טרפה לגוי, דילמא הדר ומוציין לה לישראל, אלא אם כן טרופה נקערה, דמו לא זיין לה ישראל מיניה. לפיכך, הואיל ומותר למכור להם ביצת טרופה נקערה – אין לוקחין ביצת טרופות, דלמא דטרפה הוא, חזנה ישראל מיהליה.

עוברי דגים, ביצי הדגים הדבוקות יחד במעי הדג. ותניא [ושנויה ברייתא] גבי ביצים, אלו הן סימני ביצים: כל שכודרת ועגולגולת, עשויה כעין כדור עגול, אבל אינה ממש ככדור, אלא ראשה אחר כד (מעוגל) וראשה אחד חד – היא טהורה. שני ראשיה כדין, או שני ראשיה חדין – הרי הם טמאין. היה החלבון (החלק הלבן) מבחוץ וחלמון (החלק הצהוב) שלה מבפנים – זו היא טהורה. חלמון מבחוץ וחלבון מבפנים – טמאה. חלמון וחלבון מעורבין זה בזה – בידוע שהיא ביצת השרץ. ואם כן ניתן לזהות אם מדובר בכיצה טמאה, ואין צורך לסמוך על עדותו של הגוי! ומשיבים: לא צריכא [נצרכה] הלכה זו אלא במקרה שהביצים חתוכות, כך שלא ניתן לדעת את צורתן. ושואלים: וליבדוק [ושיבדוק] בחלמון וחלבון שלהם, מה בפנים ומה בחוץ! ומשיבים: מדובר במקרה שהביצים טרופות בקערה, ואי אפשר לדעת. ושואלים: וכהאי גוונא מי זבנינן מינייהו [וכגון זה, שהן טרופות, האם אנו קונים מהם?] והא תניא [והרי שנויה ברייתא]: אין מוכרין ביצת תרנגולת טרפה לגוי אלא אם כן היא טרופה בקערה, שמא ביצת טרפה היא שמכרה להם ישראל. ואם כן, בהכרח מדובר בביצים שאינן טרופות, שניתן לברר, לפי סימניהן, אם טהורות הן או טמאות!

תוספות

כודרת – פירש הקונטרס: כדור, פלוט"א בלעז. משמע דגס "כודרת" ברייש, כדור שהוא פלוט"א, אחרונה ברייש, כדאמר בחגיגה (ג, א): "דברי חכמים כדרבונות" – ככדור של בנות. ומהא דכתיב (ישעיה כב) "צנון יצנצן [צנפת] כדור אל ארץ רחבת ידים", ופירש שם בקונטרס פלוט"א – אין ראייה משם, דאם כן הוה ליה למימר "ככדור". אלא אומר רבינו תם דכף שימוש הוא, כגר שהולך וגולה אל ארץ רחבת ידים במקום שאין מכירים אותו, "דור" – כמו (תהלים פד) (גר) "מדור באהלי רשעי". ובסוף פרק "אין מעמידין" (עבודה זרה מ, א) גריס בקונטרס "כודרת" בל"ת, ופירש: עגולה ככד.

סימנין לאו דאורייתא – אומר רבינו תם: דוקא סימני ביצים, משום דאיכא דעורב דדמו לדיונה. אבל סימני עוברי דגים – דאורייתא יש לסמוך עליהם, כדאמר סוף פרק "אין מעמידין" (עבודה זרה מ, א) דאמר רב: קרבי דגים אין נקחין אלא מן המומחה. ופריך: למה לי מומחה? לבדוק בסימנין, דתניא: כסימני ביצים כו! ומשני: שנימוחו, ולא משני: סימנים לאו דאורייתא. וכי תימא, משום דמשמע ליה דבכל ענין אין ניקחין אלא מן המומחה, אפילו אמר של דג פלוני וטהור, דאז היה ראוי לסמוך עליו. דעל כרחך לא איירי בכל ענין, דבאומר "מלחתיים" נקחים אף שלא מן המומחה. ועל זה אנו סומכים לאכול אותן דגים שקורין ברבטי"א בלעז. ואפילו לא ידעין אם נשרו הקשקשין בשעה שעולה מן המים – סמנין אסימני עוברי דגים. ומיהו בירושלמי משמע דאין לסמוך על סימני עוברי דגים. דגרסינן התם: נתן בר אבא קם קמיה דשמואל, אמר: ידענא מפרשא בין עוברי דגים טהורים לעוברי דגים טמאים, עוברי דגים טמאים – עגולים, עוברי דגים טהורים – ארוכים. אחזי ליה (דהדר בקליפתה) [הדא שלפוטא], אמר ליה: כזה מהו? אמר ליה: טמא. אמר ליה: לא ביש לי דאמרת על טהור טמא, אלא סופך לומר על טמא טהור. אלמא אין בודקין בסימנין, כדהדר ליה שמואל לנתן בר אבא. ומשמע אפילו על סימני הברייתא אין לסמוך, מדלא אמר לו שיבדוק בסימני הברייתא. וגם מה שאמר נתן בר אבא הן סימני הברייתא. והתלמוד דידן הוה מצי לשנויי הכי, אלא דשפיר קא משני. ומה שאנו לוקחין מן הגויים ביצים, אף על פי שאינם אומרים "של עוף פלוני וטהורים הם" – אנו סומכים על רוב ביצים שמצויין בינינו דשל עופות טהורים הם. ומה שאנו לוקחים מן הגויים אובליא"ש וקנטיא"ש שנילושו בביצים, אף על גב דאסרינן הכא ליקח מהם ביצים טרופות בקערה – לא דמיא, דהכא איכא ריעותא, מדזבין להו גוי טרופות בקערה, שמע מינה דמוכחא מילתא דישאל מוכרם לו, לפי שהיו של טרפה. אבל עיסה שנלושה בביצים לא חיישינן, ואזלינן בתר רוב ביצים שאינן של טרופות. ולא חיישינן שמא היה בהם דם, דרוב ביצים אין בהם דם. ומעשים בכל יום שאנו אוכלין ביצים מגולגולת אף על פי שאין יכולות ליבדק. ומיהו, רבינו תם היה אוסר ליקח מן הגויים אובליא"ש וקנטיא"ש משום בשולי גויים. אף על גב דאמר בירושלמי [שבת פ"א ה"ד] דפת נמנו עליו והתירוהו – שאני הכא שנילושו בביצים, ונאסרו מטעם שלקות שלא היה בכלל היתר. דשתי גזירות הוין, דגזרה דפת משמונה עשר דבר דגזר תלמידי שמאי והלל, אבל גזרה דשלקות קדמה הרבה. תדע, מדבעי למימר בסוף פרק "אין מעמידין" (עבודה זרה לז, ב) דהווא מדאורייתא, מדכתיב "אוכל בכסף תשבירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי", מה מים שלא נשתנו – אף אוכל שלא נשתנה, ולבסוף מסיק דקרא אסמכתא בעלמא הוא. ואי משמונה עשר דברים היתה – לא היה טועה בה התלמוד, שידועות לכל הוין, כדאמר בפרק "אין מעמידין" (שם לו, א) שפשוט איסורן בכל ישראל. ומיהו נראה, דאף על גב דאמרין: הלכה כמאן דאסר ביצים משום בישולי גויים בפרק "אין מעמידין", דתניא כוותיה, מכל מקום עיסה שנלושה בביצים אין לאסור, משום דקמחא עיקר, כיון דמברכין עליה "המוציא לחם מן הארץ", ואנו סומכין על היתר דירושלמי דפת. ואמרין בפרק "אין מעמידין" (שם לח, א) גבי (קרבי דגים) [דגים מלוחים קטנים] אין בהם משום בישולי גויים – ואי עבדינהו גוי כסא דהרסנא – יש בהם משום בישולי גויים. ופריך: פשיטא! ומשני: מהו דתימא הרסנא עיקר, קא משמע לן קמחא עיקר. משמע דאי הוה הרסנא עיקר – היה מותר, ואף על פי שהקמח מעורב בו. ומטעם זה אין להתיר עיסה של פשטיד"א שאפא גוי, שהשמונית הוא בעין על העיסה, וגם מתחילתו הוא נאסר משום בישולי גויים. ולא דמי לעיסה שנלושה בביצים, שהביצה נתבטלה מתחלה ולא נאסר מעולם.

עוברי דגים, ביצי הדגים הדבוקות יחד במעי הדג. ותניא [ושנויה ברייתא] גבי ביצים, אלו הן סימני ביצים: כל שכודרת ועגולגולת, עשויה כעין כדור עגול, אבל אינה ממש ככדור, אלא ראשה אחר כד (מעוגל) וראשה אחד חד – היא טהורה. שני ראשיה כדין, או שני ראשיה חדין – הרי הם טמאין. היה החלבון (החלק הלבן) מבחוץ וחלמון (החלק הצהוב) שלה מבפנים – זו היא טהורה. חלמון מבחוץ וחלבון מבפנים – טמאה. חלמון וחלבון מעורבין זה בזה – בידוע שהיא ביצת השרץ. ואם כן ניתן לזהות אם מדובר בכיצה טמאה, ואין צורך לסמוך על עדותו של הגוי! ומשיבים: לא צריכא [נצרכה] הלכה זו אלא במקרה שהביצים חתוכות, כך שלא ניתן לדעת את צורתן. ושואלים: וליבדוק [ושיבדוק] בחלמון וחלבון שלהם, מה בפנים ומה בחוץ! ומשיבים: מדובר במקרה שהביצים טרופות בקערה, ואי אפשר לדעת. ושואלים: וכהאי גוונא מי זבנינן מינייהו [וכגון זה, שהן טרופות, האם אנו קונים מהם?] והא תניא [והרי שנויה ברייתא]: אין מוכרין ביצת תרנגולת טרפה לגוי אלא אם כן היא טרופה בקערה, שמא ביצת טרפה היא שמכרה להם ישראל. ואם כן, בהכרח מדובר בביצים שאינן טרופות, שניתן לברר, לפי סימניהן, אם טהורות הן או טמאות!

אורה ההלכה
עוברי דגים ביצי דגים, אם היו שני ראשיהם עגולים ועבים או שניהם חדים – טמאים. ולדעת רוב הפוסקים הוא הדין בקרביים (ביצי דגים כשהם מחוברות יחד). (רמב"ם ספר קדושה הלכות מאכלות אסורות פ"ג ה"כ. שו"ע יו"ד פג, ח ובהגהה).
אין מוכרין ביצת טרפה לגוי – אין מוכרים ביצת נבלה וטרופה לגוי, שמא יחזור וימכרם לישראל. כיצד יעשה? יטרפנה בקערה וימכרנה לגוי, שאז הוא לא יקנה אותה ישראל ממנו, שאסור הדבר. במה דברים אמורים? אסור לקנות ממנו? כשוראים אותה טרופה בידו, שיש לחוש שישראל מכרה לו, מפני שהיא טרופה. יש אומרים שבמקום שאין ישראל נוהרים באכילת פת של גוי – אין למכור לגוי ביצה אסורה, אפילו טרופה, שחוששים שמא הגוי יערבנה עם פת וימכרנה לישראל. אבל בשאר מקומות שנוהרים בפת גוי – אין לחוש. יש מי שנומרי (ר"מ א). (רמב"ם שם ה"ט. שו"ע יו"ד פו, ז).

עיונים
עוברי דגים הכוונה לביצים קטנות מרובות מאד ומחוברות יחד שמוציאים במעי הדגים. והרי"ף גורס: "קרבי דגים", והכוונה היא לשלפוחית השחיה של הדג, שבדגים הטהורים, ראשה האחד כד והשני חד (ע"ז מ, ב). ונראה שדעתו כדעת מי שסבור במסכת עבודה זרה (מ, א) שדג טמא משרץ דגים, ואינו מטיל ביצים, ולכן עוברי דגים אין צריכים בדיקה, מפני שהם מצויים רק בטהורים. אבל לפי גרסת הספרים שלנו, אפילו עוברי דגים צריכים סימן (רשב"א).
שכודרת ועגולגולת רשי מסביר כי "כודרת ועגולגולת" הם ביטוי אחד המורכב משנים המשלימים זה את זה, ש"עגולגולת" יכול להתפרש כעגול שטוח, כעדשה, ולכן היה צורך להוסיף כי מדובר בדבר מעוגל מכל צדדיו, ככדור. ומעשה הוצרך לומר מכן שאין זה כדור ממש, אלא ראשה אחד כד והשני חד. ולפי התוס', במקום "כודרת" גרס רשי" במסכת עבודה זרה (מ, א): "כודרת" – עגול כעין כד. וכן גרס שם הראב"ד ועוד. ופירוש הדברים נראה לפי זה הוא גוף עגול ומאורך, וכן יש בפירושי הגאונים.
לפיכך אין לוקחין מהם ביצים טרופות בקערה כלומר, אף על פי שאמר: של עוף פלוני, וטהור הוא – אין קונים ממנו, שמא ביצי טרפה של ישראל הן, ומכרן הישראל לגוי זה. ושאלו: ואפילו היו הביצים שלמות, מדוע לא נחשוש שמא ביצי טרפה של

מסורת הש"ס

א. ע"ז ח, א. וראה תוספתא חולין פ"ג כב.
 ב. (בשנינו) תוספתא חולין פ"ג כב.

גרסות

עוברי דגים יש בכתי"י:
קרבי דגים וכן גרסת הרי"ף, וראה רשב"א.
ותניא גבי ביצים אלו הן סימני ביצים בכתי"י:
ותניא גבי ביצים ובתורת חיים הגיה על פי ע"ז מ, א:
ואלו הן סימני ביצים.
שכודרת בחלק מכתה"י:
שכודת וראה תוס'.
טמאין בכתי"י ועוד: **טמאה.**

לא צריכא דחתוכות בכמה כתי"י: **הבא במאי עסקינן בחתוכות** ויש בכתי"י: **לא צריכא בנקופות.**

אין מוכרין ביצת טרפה גרסת הרי"ף: **אין מוכרין ביצת נבילה** ובתוספתא: **אין מוכרין ביצים של נבלות** ושל טרפות.

אלא אם כן טרופה יש בכתי"י: **אלא אם כן טרופות נקופות בקערה** ובתוספתא: **אלא אם כן נקופות לקערה.**

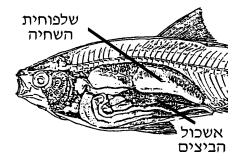
העולם

עוברי דגים

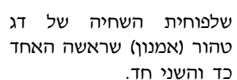

ביצי הדגים עצמן צורתם עגולה ברוב הדגים הטהורים. הכוונה כאן היא כדברי רשי"י לאשכול של הביצים, שכפי הנראה בצירוף זה, ראשו אחד כד והשני חד.

קרבי דגים

שלפוחית השחיה שלפוחית השחיה אשכול הביצים

חד

שלפוחית השחיה של דג טהור (אמנון) שראשה האחד כד והשני חד.
כל שכודרת לנו, רק ביצי עופות טהורים אין סימטריות, אלא ראשן אחד מעוגל ("כד") והאחר מחודד. ואילו ביצי עופות טמאים הן בדרך כלל כדוריות או מחודדות משני צדיהן.

- *1 **פלוט"א** מן הצרפתית העתיקה pelote – כדור. ובכתי"י: פלוט"א רודונטי"א – pelote rodonte – כדור עגול.
- *2 **פלוט"א** (צ"ל: פליט) מן הצרפתית העתיקה plat – כדור שטוח.
- *3 **אלבו"ן** (צ"ל: אלבו"ם) מן הצרפתית העתיקה album – חלבון הביצה.
- *4 **מוי"ל** (צ"ל: מוי"ל) מן הצרפתית העתיקה moiol – חלבון הביצה.

הכי גרסינן: אלא אמר רבי זירא סימנים לאו דאורייתא — הנך סימני צינים לאו הלכה למשה מסיני וינהו, ולא סמכין עלייהו. שמונה ספיקות הן — געופות, כלאמרן לעיל [סג,ג] נשמעתא! ליברוק בביצים דידהו — ומהם הוא ניכר אם עוף טהור הוא. ודאי טמאה — ואי אמר לך גוי: של עוף פלוני טהור הוא — ודאי משקר. אבל ראש אחד כד כו' — סייעתא הוה הך סמני לגוי לדבריו. אי אמר לך: של עוף פלוני טהור — סמוך עליה דקא מסייעי ליה סימני, ואי לא — לא תסמוך עליה. הכי גרסינן: דאיכא דעורבא דדמי לדיונה. ריקמה — נטרן הטרף נמוכה. וניקבה — שיוכל ליגע ציפורים. של נחש דומה לשל שרץ, וטומאה אין זה. השורץ על הארץ — ואי לא אשמעינן שהיא צלמת הטרף אלא טמאה קמס, הוה אמינא: משום עוף טמא הוא דאסירא, ונעבי לאתרוויי זיה משום שרץ העוף, ואי אתרוויי זיה משום שרץ הארץ — לא לקי. [שייך לעמוד ב] מדרבנן — הא דרבי אליעזר בן יעקב — מדרבנן הוא דקאסר צטוויין, אכל טמאין — שרץ גמור הוא, ולוקה לדברי הכל. וכי לא ייקמה — אסורה איכא, מלקוח ליכא, ללא שרץ הוא.

תוספות

שאם ריקמה וניקבה מטמא בכעדה — דווקא ניקבה, כדתנן בפרק "העור והרוטב" (חולין כו,ב): ביצת שרץ המרוקמת — טהורה, ניקבה כל שהוא — טמאה.

שאם ריקמה ואכלה לוקה עליה משום שרץ כו' — ואם תאמר: לאכילה ולמלקות למה לי ריקמה? הא קיימא לך: כל היוצא מן הטמא — טמא, כדתניא בפרק קמא דבכורות (ה,ב), ומהאי טעמא אסרינן התם מי רגלים של חמור; וכן בסמוך דדריש ביצת טמאה דאסירא מדכתוב "ואת בת היענה", למה לי? (וכי האי גוונא) [ובהלכות גדולות] משמע בפרק "גיד הנשה" דקרא דבת היענה לא איצטריך לגופיה, אלא למידק מניה: הא דעוף טהור שריא. דסלקא דעתך אמינא דאסירא, משום דלא אשכח מידי דאתי מחי ושריא, כדאמר בפרק קמא דבכורות (ו,ו) גבי חלב של בהמה טהורה, דבעי התם קרא למשרי. ואין הלשון משמע כן, דקאמר: מנין לביצת טמאה שאסורה? ולא קאמר: מנין לביצת טהורה שמוותרת! ונראה לפרש: דביצת עוף טהור נפקא לך דשרי מדרשינן לקמן (חולין קמ"א) גבי שלוח הקן: "יתקח לך" — ולא לכלביד, דממעטין מיניה עוף טהור רובץ על ביצי עוף טמא. ולהכי אצטריך בת היענה לאסור ביצי עוף טמא, דסלקא דעתך דשרי, משום דליכא מידי דאתי מחי ושריה רחמנא, והך ביצה כי אבר מן החי היא הוה אוקמינן אאפרוחים טמאים, אבל ביצים לישתרו. דכהאי גוונא קאמר בפרק קמא דבכורות (ו,ו) גבי חלב בהמה טמאה. והשתא ניחא הא דנקט ביצת שרץ דוקא ריקמה אסירא, ואי לא ריקמה — שריא מטעם חידוש, כמו דעוף טהור שבעופות הוא, דכתב קרא דבת היענה ולא בשרץ. ומיהו קשה: כיון דביצת השרץ לא ילפי מביצת עוף טמא — כל שכן ביצת טרפה. ובריש מסכת ביצה (ג,ב) משמע דאסירא מדאורייתא! ויש לומר: דמסברא

עיונים

סימנין לאו דאורייתא כתב רבינו תם כי דווקא ביחס לביצי עופות אומרים כן, אבל בביצי דגים ("עוברי דגים") מוכח מן הסוגיה במסכת עבודה זרה (מ"א) שניתן לסמוך על הסימנים. ולדבריו, ניתן לסמוך על סימני הביצים כדי להכשיר על ידם דג הבא לפנינו בלא קשקשים, אם יש לביציו סימנים אלו. אכן בירושלמי (ע"ז פ"ב ה"ט) מפורש שגם ביחס לביצי דגים אין לסמוך על כך. **בסתמא לא תסמוך עליהם דעורבא דרמו לדיונה** שאלו ראשונים: אם כן, מודע כשאומר שהם של יונה אפשר לסמוך עליו? שמא הן ביצים של אותו עורב שדומות לשל יונה, והרי במקרה זה יכול להשתמש, שהרי לא ניתן לברוק את הדבר! ותירץ הרשב"א שאף על פי שהן דומות — אי אפשר לשני מיני עופות שלא יהא הברל קטן בין הביצים שלהם, והוא דבר הניתן לבידוק. ומצד אחר תמחו: וכי משום אותו עורב שביציו דומות לשל יונה, נחשוש לכל הביצים שלפנינו? והסבירו כי הכוונה היא שכשם שידוע לנו על ביצי עורב שהן דומות לשל יונה, כך מן הסתם יש עופות טמאים אחרים, שביציהם דומות לשל טהורים, ויש לחשוש לכך (רמב"ן, רשב"א ועוד). **שאם ריקמה וניקבה בכעדה וכו'** והוא מה ששינוי להלן (קכ"ב): ביצת השרץ המרוקמת — טהורה (אף על פי שהשרץ נראה מתוכה), מפני שאי אפשר לגעת בשרץ. אבל אם ניקבה כל שהוא, שניתן להכניס אפילו שערה דרכה — טמאה, מחמת השרץ שבתוכה, שהקליפה דינה כשומר שלו (ראה רש"י שם). ומדובר כאן באחד משמות השרצים שהזכירו בתורה כטמאים: החולד והעכבר והצב והאנקה והחב ואלטאה והחומט והתנשמת (ויקרא פרק י"א, כט-ל), שחלקם מטילים ביצים, כגון הצב. אבל שאר שרצים, כגון נחש, אינם מטמאים כלל. **שאם ריקמה ואכלה לוקה עליה משום שרץ השורץ על הארץ** אבל אם היה אומר בברייתא: "בידוע שהיא טמאה", היינו סבורים שהיא ביצת עוף טמא, שעובר על אכילתה משום "שרץ העוף". ומשמעות הדבר היא, שאם התרו בו קודם אכילה שהוא עומד לעבור וללקות על איסור "שרץ השורץ על הארץ" — לא היה לוקה, שהרי אבל משרץ העוף ולא על כך התרו בו (רש"י).

אלא אמר ר' זירא: טעם הדבר שלא ניתן לסמוך על כך, הוא משום שסימנין אלו בביצים לאו דאורייתא [אינם מן התורה], ולכן אי אפשר לסמוך עליהם באיסור של תורה. דאי לא תימא הכי [שאם לא תאמר כך], אלא ניתן לסמוך על הסימנים, הא [וז] שאמר רב אסי בענין עופות טמאים: שמנה עופות ספיקות הן האם טמאים הם או טהורים — ליברוק בביצים דידהו [שנבדוק את הביצים שלהם], ונראה לפי הסימנים האמורים בברייתא, אם הם טהורים או לא! אלא שמע מינה [למד מכאן]: סימנין לאו דאורייתא [אינם מן התורה]. ושואלים: אלא אם לא ניתן לסמוך על הסימנים, למאי הלכתא קתני לה [לאיזו הלכה שנה אותה] את הברייתא הזו של סימני הביצים? ומשיבים: הכי קאמר [כך הוא אומר]: אם שני ראשיה כדיון, או שני ראשיה חדין, או חלמון מבחוץ וחלבון מבפנים — ודאי טמאה היא. אבל אם רישיה חד [ראשה אחד] חד, ורישיה חד [וראשה השני] כד [חד], וחלבון מבחוץ וחלמון מבפנים, ואמר לך גוי: של עוף פלוני הן, וטהור הוא — סמוך עליהם על סימנים אלה. אבל כסתמא [בסתם] שלא אמר לך באיזה עוף מדובר, אלא באות לפניו ביצים עם סימנים אלה — לא תסמוך עליהם, דאיכא דעורבא דדמי לדיונה [שיש ביצים של עורב שדומים לשל יונה]. ודנים כמה שאמר מר [החכם] בברייתא: חלבון וחלמון מעורבין זה בזה — בידוע שהיא ביצת השרץ, ולא ביצת עוף טמא.

ושואלים: למאי הלכתא [לאיזו הלכה] נאמר הדבר? והרי בין זו ובין זו אסורות הן! אמר רב עוקבא בר חמא: לומר שאם ביצה כזו ריקמה (נוצר השרץ בתוכה), וניקבה, ונגע בה — טמאה, אם גודלו של השרץ שבתוכה הוא בכעדה, שהוא השיעור שבו שרץ מת מטמא. מתקף לה [מקשה על כך] רבינא: ודלמא [ושמא] ביצת נחש היא, שהחלבון והחלמון מעורבים בה, ונחש אינו אחד מן השרצים המטמאים במותם! אלא אמר רבא, מה שנאמר בברייתא: בידוע שהיא ביצת השרץ, אינו נוגע לדיני טמאה, אלא לומר שאם ביצה כזו ריקמה (נוצר השרץ בתוכה) ואכלה — לוקה עליה משום "שרץ השורץ על הארץ" (ויקרא י"א, מ"א). ותוהים: אי הכי [אם כך] שעל איסור אכילה מדובר, מאי איריא [מה שייך] בביצה של טמאה של שרץ? אפילו בביצה של טהורה נמי [גם כן] לוקה על אכילתה! דתניא [ושנויה ברייתא]: "כל השרץ השורץ על הארץ" (שם) —

ושאלו בתוס': ומדוע דווקא אם ריקמה ביצת השרץ לוקה עליה? והרי כלל הוא במסכת בכורות (ה"ב) שכל היוצא מן הטמא — טמא! והשיבו כי הרי זה כמו ביצה של עוף טהור, שלכאורה היתה צריכה להיאסר משום אבר מן החי, אלא שהתורה התירה אותה, ובכך חידשה התורה שאין הביצה כשלעצמה נחשבת כחלק מבעל החיים, והוא הדין לביצת השרץ והעוף הטמא, שאין נחשבות כחלק מהם (ומשום כך הוצרכו להלן עמוד ב לכתוב מיוחד המלמד שביצת עוף טמא אסורה). ועוד הצינו (בעמוד הבא), כי אין לראות בביצה (קודם שריקמה) שלב ראשוני של הולד, אלא כשכבת זרע של בעל החיים שהתקלקלה, ובכך יצאה מכלל איסורה, כמו נבילה שנסחרה. ואילו רמב"ן תירץ, כי אף שבדואי היא אסורה, מכל מקום אין בזה משום "השרץ השורץ" (וראה גם רש"י). אפילו דטהורה נמי וביחס לביצת עוף טמא שריקמה נחלקו הדעות, שהרמב"ם כתב שלוקה עליה משום שרץ העוף (הלכות מאכלות אסורות פ"ג ה"ח), והרשב"א כתב כי אינו לוקה עליה כלל, עיין בדבריו כאן.

אורה העלבה

שני ראשיה כדיון וכו' אלו הם סימני ביצים להכיר אם הם מעוף טהור: אם שני ראשי הביצה כדיון (עגולים ורחבים) או שניהם חדים, או שהיה חלמון מבחוץ וחלבון מבפנים — בידוע שהוא ביצת עוף טמא. ואפילו אם יאמר המוכר שהם מעוף טהור — אין סומכים עליו. ואם ראשו אחד כד וראשו השני חד, והחלבון מבחוץ והחלמון מבפנים — אפשר שהוא ביצת עוף טמא ואפשר שהוא ביצת עוף טהור. לפיכך שואל את הצייד הישראלי, אם אמר לו: של עוף פלוני הוא, ואנו מכירים שאותו עוף טהור הוא — סומכים עליו. ואם אמר: של עוף טהור, ולא אמר מה שמו — אין סומכים עליו. ולפיכך אין קונים ביצים מן הגוי, אלא אם כן היה מכיר אותם ויש לו בהם טביעות עין שהם ביצי עוף פלוני טהור. כדברי ר' זירא, שסימנים אינם דאורייתא, ולגרסת הר"ף בברייתא, שאין מדובר בגוי. ולדעת הטור והרמ"א דין הגוי כדיון ישראל, וכגרסתנו. (רמב"ם ספר קדושה הלכות מאכלות אסורות פ"ג ה"ח). שו"ע י"ד פ"א, א ובהגהה. וראה שם סעיף ב.)

- מסורת הש"ס
- ג. חולין ס"ב.
- ד. ראה חולין ס"ג.
- ה. ביצה ו', ב. ילק"ש תורה תקמ"ד.

גרסות

אלא אמר רבי זירא יש בכת"י: אמר רבי זירא והיא כנראה הגרסה שהיתה לפני רש"י. **אלא למאי הלכתא קתני לה יש בכת"י: אי הכי למאי הלכתא קתני לה.** **רישיה חד חד רישיה חד כד בכת"י: ראשה אחד חד וראשה אחד כד.** **וחלבון מבפנים ואמר לך יש בכת"י: וחלבון מבפנים משכחת לה טמאה ומשכחת לה טהורה אם אמר לך.** **וטהור הוא בכת"י ועוד: טהור הוא וראה לעיל ס"ג.** **בכעדה מטמא בכת"י ובמקורות: מטמאה בכעדה.** **אי הכי מאי איריא דטמאה אפילו דטהורה נמי בכמה כת"י: אי הכי מאי איריא של עוף טמא אפילו של עוף טהור נמי ועיין היטב ברמב"ם.**

לשון

ריקמה כלומר, נוצרה מהות חיה בתוכה, כמעשה רוקם. דימוי זה מצוי כבר בספר תהלים (קלט, טו) "אשר עשיתי בסתר, ורוקמתי בתחתיות ארץ".

העולם

חלבון וחלמון מעורבין בביצי הזוחלים ("ביצי שרצים") יש כמות מעטה של חלבון, ופעמים שאין בה כלל חלבון. צבע הנוזל שבביצה הוא צהבה, ונראה כאילו החלבון והחלמון שבה מעורבים זה בזה. **דאיכא דעורבא דדמי לדיונה** ראה: עורב הבא בראשי יונים, לעיל ס"ג.

אלו טרפות

פרק שלישי

הוליוֹ

סד ע"ב

לרבות לאיסור אכילה אפרוחים של יונים ועוד שלא נפתחו עיניהם! ומשיבים: איסור זה הוא **מדרבנן** [מדברי חכמים]. וקרא [והמקרא] שהבאנו הוא **אסמכתא בעלמא** [בלבד], שחכמים הסמיכו עליו את איסורם. אבל האוכל ביצת שרץ שריקמה – לוקה עליה משום "השרץ השרוץ על הארץ".

א תנו רבנן [שנו חכמים]: **גיעולי ביצים, ביצים**, טהורות שהתבשלו עם הטמאות – מותרות. **ביצים מוזרות** שלא הופרו במעי התרנגולת על ידי זכר, ואין אפרוח נוצר בהן – מותרות, למרות שהתרנגולת ישבה עליהן ימים רבים, ו**נפש יפה** (אדם שאינו איסטניס) **תאכלם. נמצא עליה על ביצה קורט** (מעט) **דם** – **זורק את הדם**, שהוא תחילת ריקום האפרוח, **ואוכל את השאר**.

וביצים, מכל מקום חשיב להו חידוש שפיר, משום דאין שניהן באין מן החי בענין אחד. וכן יש לפרש גבי דבש של דבורים, דדריש מקרא בפרק קמא דבכורות (ז,ב) דשרי, דלא דמי לחלב. אי נמי, כיון דכל שאר אבר מן החי אסור, מקרי הנך חידוש. ועוד היינו יכולים לומר, דכל ביצים מותרות, בין דטמא בין דטהור, מההיא טעמא דבפרק קמא דבכורות (ז,ב) דשרינן הני יאלי דיהמורתא לפי שהוא זרע האיל שנקרש. וכן עור הבא כנגד פנים של חמור, דמסתברא דהיינו טעמא דשרי – משום דאתי משכבת זרע של חמור, ונקרש מעצמו ונעשה עור ומותר, ולא שייך לצורת הולד מידי. ולכך מותר, כיון דמתחלתו דא מחמת השכבת זרע, דהויא כנבלה מוסרחת ושרי. ולבסוף, אף על פי שלא נגמרו לגמרי. ובירושלמי דמסכת תרומות [פ"י הי"ן] לענין ביצים ששלקן ונמצא בהן גדיל – פירשא בעלמא הוא. וכולהו ביעי נמי משכבת זרע קאתו, ושרו מהאי טעמא, חוץ מביצת טמאה שאסר הכתוב, להכי איצטריך קרא. וביצת טריפה ילפינן מיניה כדפירשנו. ומיהו, אין מתיישב טעם זה גבי ביצים, דכולהו מתחלתן מעורות בגידן וחשובים כבשר.

לרבות אפרוחים שלא נפתחו עיניהם – לא גרסינן ביה "דברי רבי אליעזר בן יעקב", דעלה אמר בפרק קמא דביצה (ו,ב): מני רבי אליעזר בן יעקב היא. **גיעולי** ביצים מותרות – פירש בקונטרס: ביצה טמאה שנתבשלה עם הטהורה – מותרין הטהורים, דמיא בעלמא הוא ולא יהבי טעמא כלל באחרנייתא. ולקמן בפרק "גי'ד הנשה" (חולין צח,א) ודאי איירי שם בהכי. וגם מחלק שם בין שלקו עם ביצים שיש שם אפרוח, לשלקו עם הטמאים. אבל הכא לא מסתברא לרבינו תם לאוקמי בהכי, דלא שייך האי דינא הכא. ונראה לי כמו שפירש בערוך, שהכו התרנגולת על בית רחמה ומפלת ביצים שלא נגמרו, ולא איירי מידי בבישול. ולשון גיעול שייך עליה, כמו (איוב כא) "שורו עיבר ולא יגעילי". והוי השתא מעין ביצים המוזרות, דמייירי השתא בהיתר ביצים גופייהו. ואתא לאשמועינן דלא חשיב אבר מן החי, אף על פי שלא נגמרו לגמרי. ובירושלמי דמסכת תרומות [פ"י הי"ן] לענין ביצים ששלקן ונמצא בהן אפרוח דאיירי בהו התם, גרסינן לעיל מהא מילתא: שמעון בר אבא אמר רבי חנינא: מעשה בא לפני רבן גמליאל ברבי, ואמר: אבא הורה בארבעים ושבע, ואנא מורינא בארבעים וחמש. ואמר רבי חייא בר חנינא: מעשה בא לפני רב הונא, ואמר: קליפי איסור מעלין את ההיתר. הדא דתימא הוא ששלקן בקליפיהו, או קלופות בקלופות. אבל אי שלק ביצים קלופות בשאינן קלופות, או שאינן קלופות בקלופות – צריך שיעור אחר מפני גיעולי ביצים, שורו עיבר ולא יגעיל. ביצים שהרקינו אסורות. ביצים מוזרות נפש יפה תאכלם, מצא בהם דם – קולף מקום הדם. עד כאן לשון הירושלמי. משמע כפירוש הקונטרס, דאיירי בביצים שלוקות. אבל תימה: דמייית התם קרא ד"שורו עיבר ולא יגעילי" ודומה שאינו מסוגית הירושלמי, ושום תלמיד הגיהו. ובתוספתא במסכת תרומה [פ"ט ה] בפרק "דג טמא" משמע כמו שפירש הערוך. והכי תניא התם: ביצים [טהורות] ששלקו עם ביצים טמאים, אם יש בהן בנותן טעם – אסורין, ואם לאו – מותרות. גיעולי ביצים מותרים באכילה. ביצים ששלקו ומצא באחד מהם אפרוח, אם יש בהן בנותן טעם – אסורות, ואם לאו – מותרות. ביצים מוזרות – נפש היפה תאכלם, ואם מצא באחת מהן דם – זורק דהוי אאוכל את השאר. אוכל דם דגים או חגבים, בין חיים בין מתים, ואינו חושש. משמע בהדיא דגיעולי ביצים וביצים ששלקו תרי מילי נינהו.

והוא שנמצא בקשר שלה – פירש הקונטרס: דכהאי גונא אוכל השאר, כיון דנמצא על הקשר. והוא זרע תרנגול הקשור בראש הכד של ביצים, ומשם יצירת האפרוח מתחיל, וכיון דעדיין הוא שם ולא נתפור בכל הביצה – הלכך אוכל השאר. אבל אם נמצא על חלמון שלה – הביצה כולה אסורה, כדמפרש לקמן: דשדא תיכלא בכולה, פירוש: נתפשט הקלקול בכולה. והא דלא נקט בלשון "לא שנו" כדנקט אבוח דרבי אפטוריק, ולימא הכי: לא שנו אלא שנמצא על הקשר שלה, אבל יצא חוץ לקשר – שדא תיכלא בכולה, מצינן למימר דאין לשון כל חכמים שוין בענין אחד. ומיהו קשה לפירושו, מדאמר בפרק "דס שחיטה" בכריתות (כא,א) דקתני בברייתא: יצא דם ביצים שאינן מין בשר, יצא דם חגבים שכולו היתר. ומשמע דכי היכי דשרי דם חגבים ודגים כל זמן שישנו עליהם וניכר שהוא מהן – הוא הדין נמי דם ביצים! ויש לומר: דמדרבנן החמירו בדם ביצים, גזירה אטו דם עוף, שהביצה בא ממנו. ומדאורייתא שרי אף על פי שהאפרוח נוצר משם, דהיינו על קשר שלה. ואף על גב דהוי אפרוח לבסוף, השתא מיהא לא הוו מין בשר, שאין כאן עדין בשר כלל. ועוד יש לומר: דדם שעל הקשר אסור מן התורה, דחשיב מין בשר, כיון שהאפרוח נוצר ממנו. דהא דשרי במסכת כריתות (שם) דם ביצים – היינו כשאין דם בקשר אלא במקום אחר, שמאותו דם אין האפרוח נוצר, ולא חשיב מין בשר. ומצוי הוא פעמים רבות, אפילו לאלתר סמוך ללידת הביצה, ואותו דם אינו בא [אלא] מחמת נשיכת תרנגול לתרנגולת. ומה שפירש בקונטרס: דם שהוא חוץ לקשר הכל אסורה – זהו כשישנו בקשר ונתפור עד שהוא חוץ לקשר. אבל כשאין דם כלל על הקשר אלא במקום אחר – מותר, כדפרישית. ואין להקשות לפי זה: בתר הכי, דמפליג אבוח דרבי אפטוריק בין חלבון לחלמון – הוה ליה לאפלוגי בחלבון גופיה בין על הקשר לשאין על הקשר, כמו רבי ירמיה! דלאו פירכא היא, דהא מפליג בין נמצא על הקשר של חלבון לנמצא על הקשר של חלמון. ועוד יש לומר: הך שמעתא דהכא שרי דם ביצים לגמרי, כי ההיא דכריתות (שם), והכי קאמר: והוא שנמצא על הקשר

עיונים

לרבות אפרוחים שלא נפתחו עיניהם כלומר, אפרוחים מיד לאחר שבקעו מן הביצה. ולפי הגמרא במסכת ביצה (ו,ב) דברים אלו הם דברי ר' אליעזר בן יעקב, אבל חכמים סבורים שהם מותרים (לאחר שחיטה). ולפני הראשונים עמדה כאן גרסה, ולפיה גם חכמים מודים באפרוחים קודם שבקעו מן הקליפה שהם אסורים (מדרבנן). ויש שכתב כי בשלב זה האפרוח אסור מן התורה משום נבילה, ואפילו אם שחטוהו לא יועיל הדבר, שלא שייכת בו שחיטה (ספר התרומה, ראה משנה להלן עכ.ב. וראה רשבי"א גר"א^ה בתורת הבית בית שני שער רביעי).

וישנ**ו** **ביצים מותרות** מוסכם כי "גיעול" הוא לשון פליטה והקאה של דבר מה. ורש"י פירש זאת בהקשר של הפלטת טעם של איסור בהיתר על ידי בישול (בדומה לביטוי "גיעולי גוים", פסחים מ,ב ועוד), ולענינו ביצים טהורות שנתבשלו עם הטהורות – מותרות, מפני שהביצים נחשבות כמים (ראה להלן צו,ב), ואין נותנות כלל טעם של איסור בטהורות. ורבינו גרשום פירש בדומה לכך: גיעולי ביצים – תבשיל שנתבשלו בו ביצים טמאות. אבל הגאונים פירשו "גיעולי ביצים", במשמעות הולדה, הטלה, כמו הפסוק "שורו עֵבֶר ולא נִגְעַל" (איוב כא, ז), והכוונה היא לביצים שהטילה תרנגולת ולא דגרה עליהן, שאין לחשוש שנוצר שם אפרוח. או למקרה שהוכתה ונפלטו מגופה ביצים שאינן גמורות, ובא לומר שאין לחשוש להם משום אבר מן החי (הלכות גדולות, והפירוש השני הובא בתוס' בשם הערוך). והראשונים הביאו ראיה לפירוש רש"י מן הירושלמי (תרומות פ"י ה"ז), ולפירוש הגאונים מן התוספתא (תרומות פ"ט ה).

ביצים מוזרות נפש יפה תאכלם הכוונה היא לביצים שאינן מופרות, שהתרנגולת החלה לדגור עליהן. והן קרויות "מוחרות" מלשון טויה, כמו נשים מחרות בלבנה (סוטה ו,ב), שהן נעכרות ונעשות כעין חוט (רא"ה). ועל כך נאמר כי מי שאינו אסטניס יאכלם, אבל מי שהוא אסטניס – לא יאכלם, שכל האוכל דבר שנפשו קצה בו – עובר בבי"ב תשקצו את נפשותיכם" (ראה שבת צ,ב) (תורת חיים).

נמצא עליה קורט דם מדברי רש"י עולה בבירור כי מדובר כאן בביצה מופרית, אבל בביצה מותרת, שבודאי אין בה תחילת ריקום אפרוח – אין מקום לדון באיזה מקום נמצא הדם (ראה טור ובי"ז). ויש שפירשו כי "ביצים מוזרות" כוללות גם ביצים מופרות, אלא שעדיין לא החל ריקום האפרוח בהן, ויש בהן מיאוס (מאירי), ולפי זה הברייתא עוסקת גם בהן (ראה ר"ג, תפארת יעקב).

מסורת הש"ס

א. (בשניונים) ירושלמי תרומות פ"י ה"ו. תוספתא תרומות פ"ט ה.

גרסות

שלא נפתחו עיניהם ברוב כתי"י ובמקורות: **שלא נתפתחו עיניהם דברי ר' אליעזר בן יעקב** וראה תוס'. ויש כתי"י שנוסף בו: **ועד כאן לא פליגי [רבנן] עליה דר' אליעזר בן יעקב אלא היכא דיצא לאויר העולם אבל לא יצא לאויר העולם אפילו רבנן מודו** והוא כדברי הגמרא במסכת ביצה ד,א וכן היתה הגרסה לפני כמה ראשונים.

לשון

קורט

משמעות המלה – משוה קטן, שבריר של דבר. מקור המלה מסופק, מלה זו קרובה במשמעותה למלה היוונית κέραιον (קראטיון), וכנראה גם למשקל הקאראט המצוי במקומות שונים, והוא מקביל במובנו לגרעין של חרוב. אולם נראה כי מלים אלה עצמן יש להן מקור שמי. משום כך יש משערים כי "קרטי" הוא כשינוי צורה קל של "קרץ" במובן – חתך. כלומר, חתיכה קטנה.

העולם

אפרוחים שלא נפתחו עיניהם

כאשר הגוזלים של בני משפחת היוניים בוקעים מהביצה הם סומים, כמעט עירומים ומכוסים בפלומה דלילה חיוורת. בגיל ארבעה או חמישה ימים נפקחות עיניהם. לעומת זאת, אצל עופות מקבוצת עוזבי הקן, כגון תרנגולים, ברווזיים, פסיונים ועוד – האפרוחים בוקעים מן הביצה עויים פלומה ופקוחי עיניים.

נמצא עליה קורט דם וכי
כתם דם בחלמון עלול להתהוות מקריעת כלי דם בשחלה, במהלך הביוץ, כאשר הביצית לא עטופה עדיין בחלבון, או בשלב מאוחר יותר של התפתחות העובר, מדימום קל מכלי דם בדופן מוביל הביצים, או מדימום כלי דם של העובר. כתמי דם המופיעים בחלבון, הם כתוצאה מקריעת כלי דם במוביל הביצים במהלך היווצרות החלבון.

גיעולי ביצים – צילה טמאה שנתבשלה עם הטהורה. מותרות – הטהורין, דמיא בעלמא הוא, ולא יהבי טעמא בְּאִחְרֵינֵיהּ. **ביצים מוזרות** – שאינן של זכר, ואין אפרוח קלוט צהס לעולם. **נפש יפה תאכלם** – שאינו אסטניס ואין דעתו קלה צהס – תאכלם, ואף על פי שצצה עליהם תרנגולת ימים רצים.

לְרִבּוֹת אֶפְרוּחִים שְׁלֹא נִפְתְּחוּ עֵינֵיהֶם! – מְדַרְבְּנָן,

וּקְרָא אֶסְמַכְתָּא בְּעֵלְמָא.

א תָּנוּ רַבָּנַן: ***גִּיעוּלֵי בֵיצִים – מוֹתְרוֹת; בֵיצִים מוֹזְרוֹת – נֶפֶשׁ יָפָה תֹאכְלֵם. נִמְצָא עֲלֶיהָ**

קוֹרֵט דָם – זוֹרֵק אֶת הַדָם וְאוֹכֵל אֶת הַשָּׂאָר.

תאכלם. נמצא עליה על ביצה קורט (מעט) **דם** – **זורק את הדם**,

שהוא תחילת ריקום האפרוח, ואוכל את השאר.

אורה ההלכה

אפרוחים שלא נפתחו עיניהם אפרוח. כל זמן שלא יצא לאויר העולם – אסור (מדרבנן) משום "שרץ השרוץ על הארץ", ויש אומרים משום נבילה. והאוכלו – מכים אותו מכת מרדות (מדברי חכמים). ולאחר שיצא לאויר העולם מותר מיד, אפילו לא נפתחו עיניו. וכגורסת הראשונים, שברייתא זו שיטת ר' אליעזר בן יעקב, וחכמים חולקים עליו, והלכה כמותם. ומכל מקום אין לאוכלו, משום שקץ, עד שיגדלו הנוצות (ש"ך, על פי הגהות אשרי. וראה ט"ז). (רמב"ם ספר קדושה הלכות מאכלות אסורות פ"ג ה"י. שו"ע יו"ד טו, א).

גיעולי ביצים היכה תרנגולת על זנבה, והפילה ביצתה קודם שנגמרה – מותרת, ואין בזה משום אבר מן החי, והוא שאין הביצה מעורה (מחוברת) בגידים. כפירוש הגאונים לברייתא. ביצת עוף טמא שנתבשלה עם אחרות, אם היא בקליפתה – אינה אסרת, שאינה נותנת טעם. וכגמרא להלן צח,א. ואם היא קלופה – צריך שיהיו ששים ואחת ביצים של היתר (על פי הירושלמי). וכתב רמ"א: ויש מי שאוסר בביצה שאינה קלופה (ספר התרומה). וכן יש לנהוג במקום שאין הפסד מרובה, אבל בהפסד מרובה – יש לסמוך על המקילים. (שו"ע יו"ד פו, ד–ו).

ביצים מוזרות ביצים המחרות (שנפסדו ונעשו כעין מטה), אפילו ישבה התרנגולת עליהם ימים הרבה – מותר לאוכלן, ואפילו נמצא בהן דם (בכל מקום בהן. רשבי"א), ובלבד שיוזק את הדם. והוא דווקא בביצים שאינן מופרות (וכך הן רוב הביצים המשוקות עכשיו). אבל גם המופרות, אם לא נמצא עליהן דם – מותרות. ומכל מקום, אם ישבה עליהן התנגולת שלושה ימים – אסורות למי שהוא אסטניס (ש"ך על פי הכלבו). (רמב"ם שם ה"ט. שו"ע יו"ד סו, ז).

נמצא עליה קורט דם וכי נמצא בביצה קורט דם – זורק את הדם ואוכל את השאר. והוא שנמצא בחלבון, אבל אם נמצא בחלמון – כל הביצה אסורה. כברייתא, וכפירוש ר' דוסתאי, שלפי דרך זו, שהיא שיטת הרי"ף והרמב"ם, הריהו חולק על ר' ירמיה. ויש אומרים שאם נמצא על קשר החלבון וגם מבחוץ, שנתפשט מן הקשר – כל הביצה אסורה. כשיטת רש"י ועוד. ויש מחמירים עוד, שכל שנמצא על הקשר של חלבון, אפילו לא נתפשט כלל – אסור. והוא להחמיר כשתי השיטות, או גזירה שמא יימצא על קשר החלמון, שהוא אסור מן התורה (ראה ש"ך, גר"א). ונתפשט המנהג במדינות אשכנז לאסור כל ביצה שיש בה דם, ואין מחלקים בין חלמון לחלבון, וכשיטת הרא"ה שיש להחמיר בחלבון מבחלמון (ש"ך ועוד). וכתב כי גם לשיטת הספרדים ראוי לבעל נפש להחמיר (כף החיים). (רמב"ם שם. שו"ע יו"ד סג, א).

והוא שנמצא הדם על הקשר שלה – הוא זרע של מרגול הקשור בראש הכד של ציפה, ומשם יצרת האפרוח מתחלת. וכיון דעדיין הוא סס – לא נתפור נשאר הציפה, הלכך אכל השאר. אבל נמצא על חלמון שלה – כולה אסורה, כדמפרש לקמן: דשדא חיללא כזולה – נתפשט הקלוקל כזולה. על חלבון – על הקשר, כדלמרון. תכלא – לשון שיכול וריעותא. איפכא תני תנא קמיה דאביי – תנא אמר היה שונה אומה לפניו איפכא: לא שנו אלא שנמצא על חלמון שלה. ואביי הוא דתרצה הכי – כדלמרון: לא שנו אלא על חלבון. כיצנים – אלמלא יענה שמה, ולא צת היענה. ואבל כבנות יענה – ואי צינים יינהו, כלום יש לה פה? כיצנה זו כו' – והכי משמע: לאכל העשו על צני יענה. תכבדני וגו' – ואי צינים, מאי כבוד ייעי למענד?

תוספות

שלה – אז זורק את הדם ואוכל את השאר. אבל אם אין הדם על הקשר אלא במקום אחר – מותר אפילו הדם, ואין צריך לזרוקו. וכן משמע בירושלמי דתרומות [פ"י ה"ח], דקאמר בתר ההיא שהבאתי לעיל מביצים מוזרות: מצא בהם דם – קולף הדם. ובירושלמי אינו מזכיר כלל מאכילת שאר הביצים אלא מזריקת הדם, משמע דכל החילוק שאומרים אמוראים אחרי כן – על הדם עצמו, כדפרש בשמעתין: רבי זירא סליק למבקרא לרבי חייה בריה דרבי יצחק, אשכחיה דיתבי וקאמר: לא שנו אלא חלמון אבל חלבון מותר. והוא סבר

דהוא גמיר מן דאבהתיה. אתא רבי אבהו בשם רבי יוחנן: בין בחלבון בין בחלמון אסור. תני רבי חלפתא ברבי שאול: חלמון מותר. אמר רבי זעירא: הא דאמר חלמון אסור – בשנמצא במקום זכרותו של חלמון. ואפילו חלבון הירושלמי. משמע דאמאי דקתני בברייתא: קולף מקום הדם, קאמר בתר הכי: לא שנו אלא חלמון אבל חלבון מותר, ומשמע: מותר ואין צריך לקלוף. ובתר הכי מיייתי דרבי יוחנן דאמר: בין חלבון ובין חלמון אסור. ובתר הכי מיייתי ברייתא דרבי חלפתא ברבי שאול דאומר: חלמון מותר. ודומה בזה שהוא טעות סופר, ויש לגרוס: חלמון אסור וחלבון מותר. ובדם גופיה קאמר הכי, כדפרישית. ועלה קאי דרבי זעירא דאמר: הא דאמר חלמון אסור כשנמצא במקום זכרותו של חלמון, פירושו: זכרותו – קשר שלו, כי גם בחלמון ישנו הקשר, אבל שלא במקום הקשר מותר אפילו הדם. ובא רבי זעירא לסתור מה שאמר בברייתא: חלמון אסור חלבון מותר, ולומר שגם חלמון שאסור – זהו דוקא במקום זכרותו. כי (גם) במקום אחר – דם ביצים מותר אפילו בחלמון, וכהאי גוונא אפילו בחלבון אסור הדם. וקם ליה רבי זעירא בשיטתיה דרבי יוחנן דלעיל מיינה, וברייתא דרבי חלפתא ברבי שאול – כשיטתיה דרבי חייה ברבי יצחק.

עיונים

והוא שנמצא על קשר שלה הפירוש בפנים הוא כרשיי, שכל שאר הביצה מותרת רק כשהדם נמצא על הקשר בלבד, אבל כשהוא נמצא במקום אחר, שהתפשט בחלבון ובחלמון – הכל אסור, מפני שאנו מניחים שהוא דם האפרוח, שריקומו (וממילא אסור) התפשט בכל הביצה, וכדברי ר' דוסתאי בר' אפטוריקי הלך (ובמסכת כריתות כ"א), נאמר לכאורה להיפך, שדם ביצים אינו אסור, מפני שאינו מין בשר, ובתוס' היעניו לפרש את האמור כאן כאיסור מדרבנן. או שמה שנאמר שדם ביצים מותר הוא כשאין דם בקשר, וממילא אין מדובר בדם ריקום). אבל יש שפירשו את דברי ר' ירמיה כמתייחסים לדין הראשון, שדווקא כשהדם נמצא על הקשר הריהו אסור וצריך לזרוק, אבל כשאינו על הקשר – לא רק הביצה מותרת, אלא גם הדם עצמו, שאין זה תחילת ריקום אפרוח (תוס' בסוף דבריהם).

לא שנו אלא שנמצא על חלבון שלה וכו' רשיי פירש כי "על חלבון שלה" עניינו – על הקשר, שהוא נמצא על החלבון, בציוד הכד, שאינו מחודד (והרשב"א כתב "החד" ושני הדברים נכונים במציאות, שיש קשר גם כאן וגם כאן). והרי זו איפוא חזרה על דברי רב ירמיה בלשון אחרת (תוס'). ויש שפירשו "על החלבון" לשיטת רשיי – על הקשר שבחלבון, שאז השאר מותר, אבל אם נמצא על הקשר בחלמון – הכל אסור (ר"י). אבל הר"ף ועוד הבינו כי ר' דוסתאי (לפי גרסות רבות – דרוסאי) חולק על ר' ירמיה, וסבור כי החלוקה אינה בין אם הדם נמצא על הקשר או שלא על הקשר, אלא ר' ירמיה הוא נמצא בחלבון או בחלמון, שאם נמצא דם בחלבון – שאר הביצה מותרת, שבוודאי אין זו תחילת ריקום, ואם נמצא בחלמון – אסורה כולה, שהרי זה תחילת הריקום. איפכא תני תנא קמיה דאביי ואביי הוא דתרצה ר"א"ה טען כי המציאות מוכיחה דווקא כלשון ההפוכה, שהרי כשמוציאים אפרוח בתוך ביצה – אין מוצאים כלל חלבון, ומכאן שהאפרוח נוצר ממנו. ולכן הציע לפרש כי הכוונה של רב גביהה היא (לפי הראשונים דברי רב אשי הם, ראה בגרסות) לדחות את הדברים, ולומר כי העיקר הוא בגרסה ההפוכה, שכן הגרסה המתוקנת היא סברתו של אביי בלבד, ודעת יחיד היא.

מנין לביצת טמאה שהיא אסורה לכאורה, מדוע הוצרכנו לכתוב מיוחד לענין זה? והרי כבר למדו חכמים מן הכתוב שהיוצא מן הטמא טמא (ראה בכורות ו,ב) ובשם בעל הלכות גדולות הביאו כי עיקר הלימוד אינו לאסור ביצת עוף טמא, אלא להתיר ביצת עוף טהור, לומר שאינה בגדר אבר מן החי. אבל ראשונים התקשו בהסבר זה. ור"י בעל התוס' כתב (על פי דברי הגמרא בבכורות שם לענין חלב) שהיתר ביצת עוף

אמר ר' ירמיה: והוא שנמצא הדם על קשר שלה, במקום בחלבון שבו מתחילה יצירת האפרוח, שדבר זה מוכיח שלא נתפשט הריקום לשאר הביצה. וכן תני [שנה] דוסתאי אבהו [אביי] של רב אפטוריקי בברייתא: לא שנו שזורק את הדם והשאר מותר, אלא שנמצא הדם על חלבון שלה, כלומר, במקום הקשר, אבל נמצא על חלמון שלה – אפילו ביצה עצמה (ולא רק הדם) אסורה, מאי טעמא [מה טעם הדבר]? – מורה הדבר דשדא תכלא [שנתפשט הקלוקל] ככולה. אמר ליה [לר] רב גביהה מבי כתייל לרב אשי: איפכא תני תנא קמיה [ההיפך שנה התנא לפני] אביי: לא שנו אלא שנמצא על חלמון שלה, אבל נמצא על חלבון שלה – אפילו ביצה אסורה. ואביי הוא דתרצה ניהליה הכי [שתירג, יישב, אותה כך].

אמר חזקיה: מנין לביצת עוף טמאה (של עוף טמא) שהיא אסורה באכילה מן התורה? שנאמר: "ואת בת היענה" (ויקרא י"א, טז), וכי בת יש לה ליענה? אלא איזו? זו ביצה טמאה, שהיא נקראת בת היענה. ושואלים: ודלמא היינו שמיייהו [ושמא זהו שמם] של עופות אלו, בת היענה! ומשיבים: לא סלקא דעתך [לא יעלה על דעתך] לומר כן, דכתיב [ושהרי נאמר]: "בת עמי לאכזר כיענים במדבר" (איכה ד, ג), משמע ששמן הוא יענה. ומוסיפים ושואלים: ולא בת יענה שמש? והא כתיב [והרי נאמר]: "אעשה מספד כתנים ואבל כבנות יענה" (מיכה א, ח)! ומשיבים: הכוונה היא כיענה זו שמתאבלת

על בניה, כלומר: אעשה אבל כאבל היענה על בנות היענה. ושואלים עוד: והא כתיב [והרי נאמר]: "ושכנו שם בנות יענה" (ישעיה יג, כא), הרי שזהו שמש! ומתריצים, גם כאן הכוונה היא: ושכנו שם כיענה זו ששוכנת עם בניה. ומוסיפים להקשות: כיצד ניתן לפרש ש"בת היענה" היא ביצת היענה? והכתיב [והרי נאמר]: "תכבדני חית השדה תנים ובנות יענה כי נתתי במדבר מים נהרות בישמון להשקות עמי" (שם מג, כ), שבעלי החיים שוכני המדבר הללו את הקדוש ברוך הוא על החסד שהוא עושה לעמו. ואי סלקא דעתך [ואם עולה על דעתך] שבת היענה היא ביצה, וכי ביצה בת מימר [יכולה לומר] שירה היא, שתכבד את ה' בשירתה? אלא צריך לומר כך: כתיב [נאמר] בכתוב "היענה", וכתיב [ונאמר] גם "בת היענה", ושניהם שמות אפשריים של עוף זה, ולכאורה אין מכאן ראיה. ואולם שאני הכא [שונה כאן], הכתוב משנה כאן מהרגלו בשמות בעלי חיים, דפסק ספרא [שפוסק הסופר] את שם העוף לשתי תיבות, "בת היענה", למרות שמדובר בעוף אחד, ומדפסיק להו ספרא [ומכיון שפוסק אותם הסופר]

כשיטתיה דרבי חייה ברבי יצחק.

טהור נלמד להלן מדין שילוח הקן. וכיון שהתורה התירה ביצת עוף טהור, למרות שהיא לכאורה אבר מן החי, היה מקום לומר שכל ביצה הותרה, ובכלל זה ביצת עוף טמא, ולכן יש צורך בכתוב מיוחד לאסור ביצת טמאה (תוס' בעמוד הקודם). ויש שכתב כי הלימוד כאן אינו אלא אסמכתא (מאירי, עיי"ש).

וכי בת יש לה ליענה יש מפרשים: והרי אין לומר שיש לעופות בת או בן, שהרי הם מטילים ביצים ואינם יולדים (ומה שנאמר "בני יונה" גם כן דייקו ממנו לעיל כ"ב, להלכה). ויש מפרשים: וכי בת יש לה ליענה שיהא דינה חלוק מאמה, שיאמר הכתוב "בת" כדי לאסור את הבת ולהתיר את האם? (רמב"ן).

כיענה זו שמתאבלת על בניה כלומר, אם אכן אנו מניחים ששם העוף הוא יענה, אלא שהכתוב מנסח את הדבר בקיצור, ואינו חוזר פעמיים על המלה "היענה", כפי של "ישכנו שם בנות היענה", שאם אנו מניחים ששם העוף הוא יענה, ממילא כוונת הכתוב היא שהיענה שוכנת שם עם בנותיה.

אלא כתיב היענה וכתוב בת היענה יש שהבין כי זהו תירוץ בפני עצמו, שכיין שכתוב גם כך וכתוב גם כך, אם כן, ממה שנאמר בפרשה זאת דווקא "בת יענה" יש ללמוד על כוונה מיוחדת, לומר שמדובר בביצה. ועוד, שאם מדובר בעוף אחד ניתן היה לכתוב "בתהיענה", ולא "בת היענה" (תפארת יעקב).

ושאני הכא דפסק ספרא לשתי תיבות לכאורה, גם בשאר הפסוקים שהובאו קודם

אבל כאן לא היה בכך צורך, ומכאן שבא הדבר ללמד על ביצתה. או שכיין שהצורך הדבר פעם אחת, בפרשת העופות הטמאים שבתורה, הוזכר כך גם במקומות אחרים (תפארת יעקב).

אורח ההלכה

מנין לביצת טמאה כל מאכל היוצא מן המינים האסורים שלוקים על אכילתם, הרי אותו המאכל אסור באכילה מן התורה, כגון חלב בהמה וחיה טמאה, וביצי עוף דוג הטמאים, שנאמר: "ואת בת היענה" – זו ביצתה, שהוא הדין לכל האסור כיענה, ולכל הדברים הדומים לביצה. (רמב"ם ספר קדושה הלכות מאכלות אסורות פ"ג ה"א).

מסורת הש"ס
ב. ראה ירושלמי תרומות פ"י ה"ו.
ג. ראה ירושלמי שבת פ"א ה"ד.

גרסות

אמר ליה רב גביהה מבי כתייל לרב אשי ברוב כתי"י ובמקורות: אזל רב גביהה מבי כתייל אמרה לשמעטא קמיה דרב אשי אמר ליה. אלא איזו זו ביצה טמאה בחלק מכתתי"י: אלא מכאן לביצה טמאה שהיא אסורה ויש בכת"י ובמקורות: אלא זו היא ביצתה.

כיענים במדבר יש כתי"י שנוסף בו: כיענה זו ששואגת על בניה.

אלא כתיב היענה וכתוב בת היענה יש בכת"י: אלא קרו לה הכי וקרו לה הכי ושאני הכא – לשתי תיבות בחלק מכתתי"י משפט זה חסר.

ומדפסיק להו ספרא – יינהו קטוע זה חסר בכת"י.

העולם

בת היענה

ראה נספח תמונות עמ' 19. בת היענה, או היען (Struthio camelus) הוא העוף הגדול ביותר שחי כיום על פני כדור הארץ. הוא מין יחיד בסוגו במשפחת היעניים. אורך גופו של היען הוא כשני מטרים, וגובהו עד 2.5 מטרים. היען הוא המהיר ביותר מבין כל בעלי החיים ההולכים על שתיים (כ-65 קמ"ש). היענים הם עופות טיפוסיים למדבר, אולם מצאנו כי היו גם מגדלים יענים במקומות שונים, מן הסתם לשם שימוש בנצורותיהם, שהמסחר בהם נוכר במקורות רבים. ביצי היען מתייחדות בגודלן הרב (משקל ביצה – 1.5 קילו) והן שימשו בעת העתיקה לצרכים שונים, שהרווח בהם היה ככלי קיבול, כפי שהתגלה באתרים ארכיאולוגיים רבים בארץ ובסביבותיה.

אחדים מן החוקרים סבורים כי בת היענה הנוכרת במקרא היא עוף דורס לילי, אחד מסוגי האוח (Bubo bubo).

נמצא על קשר שלה

חתך אורך סכימטי של ביצה